

אלכסנדר הגדול לא היה מתבלבל

גבי סיבוני, יובל בזק וגל פרל פינקל

כשהיה הגנרל מאטיס מפקד אוגדת הנחתים בצבא האמריקאי, הוא טען כי "אילו נקלע עכשיו אלכסנדר הגדול לשדה קרב מודרני, הוא לא היה מופתע ולא היה מתבלבל", שכן למרות השינוי באופי המלחמה בעת המודרנית, נותרו עקרונותיה כשהיו. ואולם, בשל היחלשותה של המחשבה הצבאית בצה"ל, שלא השכילה להתמודד עם השינויים שהתחוללו במאפייניו של שדה הקרב ולא עיצבה דוקטרינה עדכנית, הועדפו פתרונות של אש מנגד על פני התמרון. הפעם האחרונה שצה"ל פעל על פי תורת הביטחון והעביר את הלחימה לשטח האויב הייתה במבצע 'חומת מגן' ובשורת הפשיטות ללב הערים הפלסטיניות שלאחריו. לפיכך, השאלה שצריכה להישאל היום איננה אם התמרון עדיין רלוונטי כיסוד מרכזי בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל, אלא איזה תמרון נדרש לצה"ל כדי שיוכל להתמודד כהלכה עם האתגרים הביטחוניים העומדים לפתחנו.

מילות מפתח: צה"ל, דוקטרינה, תמרון, אש.

מבוא

המלחמה היא לפני הכול ומעל הכול תופעה אנושית-חברתית, וככזאת עקרונית נותרו, וככל הנראה גם ייוותרו בטווח הנראה לעין נאמנים לטבעם של בני האנוש, שאינו משתנה. מתוך הבנה זו שלח גנרל הנחתים ג'יימס מאטיס, לימים שר ההגנה של ארצות-הברית, מייל לקציניו בטרם יציאת האוגדה שבפיקודו לתעסוקה מבצעית בעיראק, ובו טען כי "אילו נקלע עכשיו אלכסנדר הגדול לשדה קרב מודרני, הוא לא היה מופתע ולא היה מתבלבל"¹.

ד"ר, אל"ם במיל' גבי סיבוני הוא ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי. אל"ם במיל' יובל בזק הוא מפקד המעבדה התפיסתית של צה"ל. גל פרל פינקל הוא מתאם תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי.

מזווית אחרת אפשר לשאול: אילו עמד אריק שרון עם אוגדתו ב־1967 או ב־1973 אל מול האתגרים של מלחמת לבנון השנייה, האם הוא היה מתבלבל? או במילים אחרות, האם השינוי במלחמה היה כל כך דרמטי, כפי שמנסים לשכנע תאורטיקנים מאסכולה פוסט מודרניסטית? האם אכן התרחשו שינויים בטבע המלחמה, המייתרים את הניסיון של מלחמות העבר והופכים את ניסיון העבר ללא רלוונטי, או שמא מדובר בעוד התפתחות הנובעת מההקשר הספציפי, ודורשת התאמה של עקרונות ישנים וטובים למציאות השונה, לעתים באופן קיצוני, מזו שמולה נקבעו עקרונות אלה.

בעוד טבע האדם נותר קבוע ומכתיב עקרונות אוניברסליים, הסביבה המשתנה מחייבת יישום מותאם, לעתים באופן מרחיק לכת. זהו כנראה האתגר המשמעותי ביותר בעולם המלחמה – איך להתאים עקרונות קבועים לסביבות משתנות. השמרנים נותרים נאמנים לתבניות המסורתיות אשר סופן להתנפץ במפגש הראשון עם המציאות החדשה, ויש המייצרים תבניות חדשות שאינן מעוגנות בעקרונות האוניברסליים. אלה גם אלה סופן להיכשל.

אחד מהיסודות המכוננים של תפיסת הביטחון של מדינת ישראל היה עקרון העברת המלחמה לשטחו של האויב. עיקרון זה הוביל לבנייתו של כוח המחץ ולבחירה בגישת התמרון, ששאפה ליטול את היוזמה ולתמרן לעומק שטחו של האויב כדי להכריעו במהירות האפשרית. במשך שנים אחדות פיתח צה"ל יכולת תמרון מרשימה, שהובילה לניצחונות בשדה הקרב ולערעור תחושתם של האויבים שביכולתם לממש את מטרותם האסטרטגית – השמדת מדינת ישראל באמצעות כיבוש. מאז סוף שנות השבעים אימצו אויביה של מדינת ישראל גישות חדשות על מנת להמשיך לחתור למימוש מטרותיהם ולחיסולו של הפרויקט הציוני. בד בבד שינה גם צה"ל את דרכי פעולתו לצורך התאמתו למציאות המתהווה, ובתוך כך זנח כמעט לחלוטין את גישת התמרון שאפיינה את רוחו ואת עקרונות פעולתו, מתוך אמונה שהלכה ונקבעה כי גישה זו כבר איננה מתאימה ל"מלחמות החדשות". האומנם?

מאמר זה יציג את הטענה כי לא השינוי באופי המלחמות הוביל להעדפת האש מנגד על התמרון, אלא הייתה זו היחלשותה של המחשבה הצבאית, שלא השכילה להתמודד עם השינויים שהתחוללו במאפייניו של שדה הקרב ולא עיצבה דוקטרינה? חדשה שתמווד עם האתגרים שהציב שדה קרב זה, בהתאם לעקרונות תפיסת הביטחון

לא השינוי באופי המלחמות הוביל להעדפת האש מנגד על התמרון, אלא היחלשותה של המחשבה הצבאית, שלא השכילה להתמודד עם השינויים שהתחוללו במאפייניו של שדה הקרב ולא עיצבה דוקטרינה חדשה שתתמודד עם האתגרים שהציב שדה קרב זה, בהתאם לעקרונות תפיסת הביטחון

הביטחון. תחת זאת נזנח התמרון וכובד המשקל הועבר לתפיסות אש מבוססות טכנולוגיה.

הדוקטרינה כמעצב מרכזי

מלחמה היא תופעה חברתית וככזו היא מהווה בבואה של מאפייני התקופה, של רוח הזמן, תפיסת האיום, התגייסות החברה, משאבי האומה, טכנולוגיה זמינה ועוד. המלחמה מושפעת כמובן גם מיחסי הכוחות בין האויבים, מהמצב התודעתי ביחס לצד האחר, מתפיסות אסטרטגיות ואופרטיביות שמתפתחות ומתהליכי בניין כוח. כל אלו גורמים לכך שמלחמה אחת אינה דומה לאחרת.

זוהי גם הסיבה לכך שמעל הכול מלחמה היא אתגר אינטלקטואלי גדול. רכיב ההפתעה תופס בו מקום מרכזי משום שהפתעה מערערת את הביטחון בתפיסות הקיימות וגורמת מבוכה, בלבול ואובדן דרך, ובהמשך – הכרעה. כך קרה לצרפתים שעמדו מול הגרמנים בתחילת מלחמת העולם השנייה,³ כך אירע לצה"ל בתחילת מלחמת יום הכיפורים, כאשר תפיסותיו בנושא העליונות האווירית והמגננה ההתקפית התפרקו לעיני המנהיגות הצבאית והאזרחית. כך עמדו גם מדינות ערב מול הפתעת ששת הימים. חוסר התפקוד לא נבע רק מכשלים פיזיים אלא מעל הכול – מהפער שנוצר בין ציפיותיהם לאופן שבו תפתח המלחמה לבין אופן התפתחותה בפועל.

מאז שנות השמונים לא השכיל צה"ל לפתח מענה דוקטרינרי ההולם את יסודות תפיסת הביטחון, ובה בעת הוא מתמודד עם האתגרים החדשים של שדה הקרב. תחת זאת שחק צה"ל את התמרון והמיר אותו ביכולות אש ומודיעין מבוססות טכנולוגיה. במאמר שעסק באתגרי בניין הכוח בצה"ל טען מפקד בכיר כי הניסיון של צה"ל – כמענה לשינויים באופי המלחמות – "להימנע מהקרב היבשתי, הסתכם במלחמות ארוכות יותר ואפקטיביות פחות. אנו מחזקים עוד ועוד את "הרגל הבריאה" שלנו – יכולות האיסוף והתקיפה "מנגד", ומתפלאים שאנו לא נפתרים מה"צליעה" שמקורה ברגל של התמרון היבשתי".⁴ יש לשוב ולחזק את החשיבה התחבולנית ואת התפיסה הגורסת כי מגע ישיר ותמרון מהיר ואגרסיבי לשטח האויב הם המפתח להשגת הכרעה בשדה הקרב.

במלחמת יום הכיפורים, אחרי 48 שעות של מבוכה שבו כוחות היבשה של צה"ל וארגנו מחדש את שורותיהם על בסיס דוקטרינה ברורה, כוחות מאומנים ושדרת פיקוד מנוסה.⁵ מובן שהעובדה שהן המצרים והן הסורים נעצרו, כתוצאה מהחלטותיהם שלהם, תרמה ליכולת של צה"ל להתעשת, ליטול את היוזמה ולהפוך את הקערה על פיה למרות תנאי הפתיחה הקשים, ולמרות ההפתעה שערערה את ביטחונם של מקבלי ההחלטות. הגם שמלחמת יום הכיפורים נצרבה בתודעתנו ככישלון, היה בה ניצחון צבאי מרשים שהוא תוצר של תפיסת ביטחון ודוקטרינה

שעוצבו בשנות החמישים, והלכו והשתכללו באמצעות פיתוח המחשבה הצבאית והניסיון הרב שנצבר.

ללחימה עם הפלסטינים בתחילת שנת 2000 נכנס צה"ל ללא דוקטרינה מתאימה וללא יכולות שיאפשרו לו להתמודד עם אתגרי העימות. התוצאה הייתה שבמשך שנה ומחצה היו אלו הפלסטינים שהובילו את ההתרחשויות, מבלי שהיה לצה"ל ולמערכות הביטחון מענה אפקטיבי. מנהיגות מדינית נחושה ויוזמות של מפקדי שדה הובילו את מערכת הביטחון ובתוכה צה"ל לשנות את תפיסת המנופים והשחיקה ששררה בתחילת העימות, ולגבש תפיסה של הכרעה שהתבססה על כיבוש מחודש של השטח ונטילת היוזמה. צה"ל הוכיח כי באמצעות תמרון מהיר, כפי שביצע במבצע 'חומת מגן', והעברת המלחמה לשטח האויב לפי יסודות הדוקטרינה שהתפתחה בשנות החמישים והשישים, ניתן להכריע את הפלסטינים וליצור את התנאים להביס את הטרור ולנצחו, גם בעימות שמאפייניו שונים לחלוטין. מהלכים צבאיים אלו היוו את התשתית לשיפור דרמטי של ביטחון תושבי ישראל, ובהמשך לצמיחה כלכלית וליצירתם של תנאים לצעדים מדיניים⁶. ביהודה ושומרון שב צה"ל לרעיון של תמרון בתוך שטח האויב. היה זה תמרון שונה לחלוטין מזה שבמלחמות אחרות, והוא הביא הישג עצום שעד היום לא שוחזר באף זירה אחרת בעולם.

ברצועת עזה, לעומת זאת, המשיך צה"ל בתפיסה של הפעלת אש מנגד, בעיקר מתוך תחושה שניתן להכיל את הטרור על בסיס הגדר⁷. בן-גוריון הגיע למסקנה כי עם לא נשבר תחת הפצצות כשהיה בלונדון בזמן הבליוץ במלחמת העולם השנייה, והניסיון להוכיח אחרת מתנפץ מול המציאות פעם אחר פעם. גישה זו נכשלה. הטרור מיהודה ושומרון שהיווה בעיה אסטרטגית אקוטית צומצם באופן דרמטי, אולם האיום מכיוון רצועת עזה גבר והתעצם. הנה כי כן, המלחמה היא אותה מלחמה, האויב הוא אותו אויב, החברה היא אותה חברה וגם הזירה הבינלאומית זהה. ההבדל המרכזי בין שתי הזירות היה בהחלטה לאמץ פרדיגמה של הכרעה ביהודה ושומרון מול שימורה של פרדיגמת ההכלה בעזה, והתוצאות ניכרות עד היום.

בלחימה נגד אויב המשתמש בשיטות של גרילה וטרור עומדות שתי תפיסות מסורתיות זו מול זו – לחימה מנגד הכוללת הפעלת אש מדויקת מרחוק, ותפיסת המגע הישיר, החותרת למגע קרבי ישיר עם האויב בשטח שלו. הפעלתה של תפיסת הלחימה מנגד מבטיחה הישגים מבצעיים טקטיים, אך יש לה מגבלות רבות: ראשית, פרק הזמן של העדיפות הטכנולוגית מוגבל, והיריב ימצא דרכים לצמצם אותו; שנית, לחימה מנגד מאדירה את התנגדות, משום שהשימוש התדיר במערכות הנשק מתוחכמות יוצר "מצע להאדרה של האבן ביד הילדים מול המסוק, והמטען המאולתר מול המטוס"⁸; שלישית, הנזק האגבי שיוצרת הפעולה מנגד,

הכולל לצד פגיעה בפעילי טרור רבים פגיעה באזרחים בלתי מעורבים. לחלופין, גישת המגע הישיר מחייבת העברת הלחימה לשטח האויב, תנועה ואש בקצב גבוה, קיום פשיטות בספיקה גבוהה תוך מימוש פעילות חשאית, ניצול גורם ההפתעה ומזעור נזק אגבי.

השוני בין תפיסות מבצעיות אלה מתבטא גם בממד הפיקודי. בתפיסת הלחימה מנגד ממוקם הפיקוד המבצעי במרכזים טכנולוגיים מרוחקים, ואילו בתפיסת המגע הישיר הפיקוד הוא "ישיר ובלתי אמצעי של מפקד כוחות הקרקע על מרחב המבצעים".⁹

במשך שנים רבות, החל בתקופת שהייתו של צה"ל ברצועת הביטחון בלבנון ובתהליך איטי ומתמשך, נטש צה"ל בהדרגה את יסודותיו הדוקטרינריים. התמרון היבשתי שהיה לבו של כוח המחץ איבד מכושרו¹⁰ ויותר מכך, הלך ואיבד את ביטחונו. רק בשנת 2006 ניתנה למגמה זו גושפנקה במסמך רשמי של צה"ל. תפיסת ההפעלה שפורסמה בשנה זו על ידי המטה הכללי גרסה כי טבע המלחמות השתנה, וכי נדרש לאמץ גישה חדשה שבמרכזה האש מבוססת המודיעין. לתמרון היבשתי ניתן בתפיסה זו תפקיד משני בלבד. התוכנית הרב-שנתית 'קשת' שעליה עמלו אגפי המטכ"ל ביטאה גישה זו ופנתה לקיצוץ חד ביכולות ובסדר כוחות היבשה, בכלל זה פירוקן של מפקדות הגייסות. מלחמת לבנון השנייה שפרצה מספר חודשים לאחר מכן חייבה את צה"ל לחשב מסלול מחדש. הנה כי כן, כל דוקטרינה היא פרי בחירתו של המצביא.

גישה דוקטרינרית כמעט לעולם אינה עומדת כברירה היחידה, היא לרוב פרי בחירתו של מצביא. ניתן בהחלט לשער שתחת מנהיגות שונה, המלחמות שניהלה מדינת ישראל עם מדינות ערב בראשית ימיה היו מתנהלות באופן שונה. גישת

ההכרעה מבית מדרשו של בן-גוריון לא הייתה תולדה של מצב נתונים עובדתי המוביל לחלופה אחת בלתי ניתנת לערעור, אלא בעיקר פרי החלטה מנהיגותית של בן-גוריון, שהקדיש זמן רב ללימוד בעיות הביטחון הצפויות למדינת ישראל, והבין כי מלחמות ארוכות דוגמת מלחמת העצמאות, על המחירים העצומים שהיא תבעה מהמדינה שנולדה זה מקרוב, יפעלו נגד האינטרסים החיוניים של המפעל הציוני.¹¹

זאת ועוד, מלחמת העצמאות שאליה נקלע היישוב ובהמשך – המדינה הייתה בעלת מאפיינים שונים לחלוטין

מאלו שאליהם כיוון בן-גוריון את תפיסת הביטחון ואת הדוקטרינה שעוצבה בהמשכו. הבנתו כי המלחמות הבאות יהיו שונות בתכלית וכי צה"ל נדרש להיבנות כצבא מקצועי עם דוקטרינה אופנסיבית עמדו בלב לבו של הוויכוח בינו לבין

גישת ההכרעה מבית
מדרשו של בן-גוריון לא
הייתה תולדה של מצב
נתונים עובדתי המוביל
לחלופה אחת בלתי ניתנת
לערעור, אלא בעיקר
פרי החלטה מנהיגותית
של בן-גוריון

יוצאי ה'הגנה'. כלומר, הבחירה בגישה הכרעיתית שאותה אימץ בן-גוריון לא רק שלא הייתה מסקנה מתבקשת ובחירה "טבעית" לנוכח מציאות עובדתית נתונה שהתקיימה בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים, אלא רחוק מכך. מעטים ראו באותה תקופה את התמונה שהחלה להתעצב בראשו של בן-גוריון. הדינמיקה שהתקיימה במנגנוני הביטחון דחפה לכיוונים אחרים לגמרי.¹²

מחשבה צבאית בלב מעשה המלחמה

המלחמה משנה את פניה כל העת. המנצח הוא זה שמשכיל להבין ראשון את המאפיינים הייחודיים של המלחמות העתידיות ומסגל יכולת השתנות בכדי לפעול ביעילות בתנאים אלו. התופעה של התכוננות למלחמות העבר היא תופעה מוכרת, ונובעת בדרך כלל משמרנות ומקיפאון מחשבתית.¹³ מעטים הם המצביאים המצליחים לצפות אל מעבר לערפל ולפענח את צפונותיו של שדה הקרב העתידי, נדירים מתוכם הם אלו המוכנים לשים את כל כובד משקלם כדי לנפץ פרדיגמות שתקפותן חלפה ולבנות מסד חדש תחתן.

המחשבה הצבאית הישראלית ינקה בראשית ימיה משלושה מקורות עיקריים: הראשון – החשיבה הצבאית הבריטית שהביאו עמם בעיקר יוצאי הבריגדה היהודית במלחמת העולם השנייה, אשר גישתם לצבא כמקצוע הייתה מבוססת על מתודולוגיה פרופסיונלית. השני – הניסיון הקרבי הרב שצברו מפקדי ההגנה בקרבות מלחמת העצמאות ובתקופות שקדמו לה.¹⁴ אלו שמו את הדגש על הרוח המיוחדת של הפלמ"ח ונטו לדחות את רעיון ההתמקצעות וההתמסדות במעבר מיישוב למדינה. המקור השלישי היה הניסיון האוניברסלי הרב שנצבר במהלך מלחמת העולם השנייה, ממנה לדוגמה נשאב רעיון (בליצקריג) ש"עבר גיור" ומתוכו צמח כוח המחץ הישראלי שהתבסס, לא במקרה, על חיל האוויר וכוחות יבשה ניידים המיועדים להעביר במהירות את המלחמה לשטח האויב ולפרוץ לעומק שטחו. נוסף על אלו היווה תהליך הכשרת המפקדים

הבכירים במכללות צבאיות בחו"ל נדבך מהותי בפיתוח המחשבה הצבאית הישראלית, ששימש בסיס לפיתוח המסד המקצועי-אינטלקטואלי.

מאז מלחמת ששת הימים, וביתר שאת לאחר מלחמת יום הכיפורים, עברה המחשבה הצבאית הישראלית תהליך מתמשך של שינוי, תוך שהיא מאמצת יותר ויותר את קו המחשבה והגישות האמריקאיות – גישות מבוססות

הניסיונות לפתח דפוס של מערכות שוחקות מבוססות טכנולוגיה, שאותו החל לאמץ צה"ל בראשית שנות התשעים, נועד מראש לכישלון

טכנולוגיה. גישת השחיקה¹⁵ האמריקאית עמדה בניגוד גמור לגישת התמרון הישראלית ששלטה עד תחילת שנות השמונים. המחשבה שניתן לשחוק את יכולות האויב – בהתבסס על יתרונות הטכנולוגיה ועוצמה עדיפה ולהביא לכניעתו –

היא גישה אמריקאית טיפוסית, אלא שהיא לא התאימה כלל לצה"ל, לא מבחינת אורך הנשימה הנדרש, לא במרכיב הלגיטימציה הבינלאומית שמאפשרת את חופש הפעולה הנדרש ליישומה של גישה זו, וודאי לא ברמת האיום המתמשך על העורף. הניסיונות לפתח דפוס של מערכות שוחקות מבוססות טכנולוגיה, שאותו החל לאמץ צה"ל בראשית שנות התשעים, נועד מראש לכישלון. הניסיון של צה"ל להמשיך לדבוק בגישה זו, שעמדה מראשיתה בניגוד מוחלט לתפיסת הביטחון, הוא לב לבה של הבעיה, ולא השינוי של שדה הקרב.

אומנות המלחמה היא מקצוע חמקמק. כרוך בו סיכון עצום ועל כפות המאזניים מונחים כבוד, יוקרה, חיי אדם ואינטרסים לאומיים. הם אלה שהפכו את המצביאים הדגולים לנערצים והוקיעו את הנכשלים לדראון עולם. מצביאות דורשת הכרה והבנה מעמיקה בהיסטוריה של המלחמות, בלקחי הקרבות ובעקרונות והכללים שעוצבו בעטיים. היא דורשת גם יכולת הפשטה, דמיון, יצירתיות והבנת ההתפתחויות של שדה הקרב כדי להכין את הגייסות למלחמה שתתרחש בעתיד, ומאפייניה יהיו שונים לחלוטין מאלה של המלחמות הקודמות. נדרשת הבנה מעמיקה כי שדה הקרב ישנה תמיד את פניו, ולעולם יפתיע מחדש את מי שלא נערך אליו כראוי. אבל מעל הכול דורשת מצביאות עילאית אומץ לב בהכנת צבא לקרב ובהובלת הגייסות בעת התרחשותו. אומץ לב כזה מצריך הכרעות קשות ואימוץ גישות ודפוסי פעולה חדשים, כדי להתאים את הצבא ואת דפוסי המחשבה שלו לאתגרים העתידיים.¹⁶

ההתפתחות בצה"ל

בשני העשורים האחרונים פחת האיום הקונוונציונלי על ישראל מצד צבאות מדינות ערב, ובמקביל עלה האיום התת-קונוונציונלי מצד ארגונים צבאיים, ובהם חמאס, חזבאללה וארגוני טרור נוספים. סכנת הפלישה רחבת ההיקף לישראל נעשתה אנכרוניסטית כמעט, אך גבר האיום מצד הארגונים הצבאיים הלא-מדינתיים, שלהם מערכי נשק תלול מסלול בהיקף ניכר. שינוי זה מחייב את ישראל לפתח יכולת להתמודד עם איום קונוונציונלי – איום צבאי קלאסי; איום תת-קונוונציונלי – מצד ארגונים צבאיים וארגוני טרור; איום בלתי קונוונציונלי – נשק גרעיני, ביולוגי וכימי; איום קיברנטי – פגיעה במערכות מחשבים ותקשורת.¹⁷ למרות השינוי באיומים גבר הנתק בין המטה הכללי של צה"ל לבין תהליכי בניין כוח, שהפכו בעבור המטה הכללי לאסופה של פרויקטים שיזמו הזרועות וגופי בניין הכוח. במקביל המפקדה הכללית, שהייתה תמיד מפקדת הפעלת כוחות היבשה, "מסרה את המקל" לידי מפקדת חילות השדה, ובהמשך לזרוע היבשה.¹⁸

תהליכים אלו, לצד הפעלה מהוססת של כוחות יבשה בעימותים שבהם לחם צה"ל בשלושים השנים האחרונות, יצרו תחושה בקרב מקבלי החלטות כי הכוח

היבשתי של צה"ל רלוונטי פחות לאתגרי שדה הקרב בהווה ובעתיד, לעומת כוחות האוויר והמודיעין. בעוד צה"ל השקיע עוד ועוד בכוחות אלו, הלכה ונפגעה כשירותם של כוחות היבשה לבצע תמרון רחב היקף בחזית ובעומק, ובתוך כך כשירותו של מערך המילואים היבשתי, שהיווה את עמוד התווך של התמרון הצה"לי.

צה"ל, שנהנה בשנותיו הראשונות מזרוע אינטלקטואלית של יוצאי צבא בריטניה בעיקר, אשר הניחה את המסד לתורות הלחימה ולמערך ההדרכה, ומקצונה עתירת ניסיון קרבי במלחמות, הלך ואיבד במהלך השנים את המשענת העיקרית שהיוותה את ליבת איכותו. ככל שפחת הידע הדוקטרינרי פנה צה"ל יותר ויותר החוצה אל התעשיות השונות, כדי למצוא מענה המבוסס על פתרונות טכנולוגיים, תוך שהוא ומזניח את "פיתוח האונה האינטלקטואלית". ככל שזו הלכה ונשחקה מצא עצמו צה"ל ללא ידע דוקטרינרי מספק, שעליו ניתן לבסס את המענה לאתגרים שהלכו והתפתחו. גם אם ברמה הטקטית עוד זכו קציני צה"ל להכשרה מסודרת וצברו ניסיון מסוים בשדות הלחימה של העימות המוגבל, ניכרו פערים הולכים ומעמיקים ברמות החשיבה הגבוהות – האסטרטגית והאופרטיבית – שאחראיות בעיקר לפיתוח התפיסות המעצבות את בניין כוחו של צה"ל ואת הגישות להפעלתו. הדומיננטיות הטכנולוגית שהלכה וקנתה לה אחיזה על חשבון האיכות הדוקטרינרית הובילה לעלייה דרמטית בהשקעות באש מדויקת ובמודיעין,

ולהזנחה מתמשכת בתמרון היבשתי. ליקוייה של תפיסה זו התבלטו במהלך מלחמת לבנון השנייה (2006).¹⁹ כשנכנס הרמטכ"ל גדי איזנקוט לתפקידו בשנת 2015, חל שינוי במגמה זו והושם דגש ניכר על התמרון היבשתי ככלי ההכרעה העיקרי של צה"ל. אף שהנתק בין המטה הכללי לנושא היבשה טרם תוקן, בתחילת 2017 נקבע בצה"ל כי המפקדה הכללית היא זו שתגבש את תפיסת התמרון היבשתי, ובכך תכווין את בניין הכוח ביבשה (שימשיך להתבצע על ידי זרוע היבשה). החלטה זו מחזירה למעשה את המפקדה הכללית לתפקידה כמפקדת כוחות היבשה – דבר שממנו נמנעה במשך שנים רבות. זהו צעד חשוב בדרך לפתרון, אך עוד ארוכה הדרך לתיקון הנדרש.

כשנכנס הרמטכ"ל גדי איזנקוט לתפקידו (2015), הושם דגש ניכר על התמרון היבשתי ככלי ההכרעה העיקרי של צה"ל. בתחילת 2017 נקבע בצה"ל כי המפקדה הכללית היא זו שתגבש את תפיסת התמרון היבשתי, ובכך תכווין את בניין הכוח ביבשה

סיכום

לא השינוי בטבע המלחמות הוא זה שהוביל להזנחת התמרון היבשתי, גם לא השינוי שחל בחברה, אלא היחלשות דוקטרינרית שהובילה להסתמכות הולכת וגוברת על טכנולוגיה, על חשבון אומנות המלחמה. מאז שנות השמונים ניסה צה"ל פעם אחר פעם לפעול בגישה של שחיקה תוך הפעלת מנופים. גישה זו

נוגדת באופן בולט את תפיסת הביטחון, ששאפה לקצר את המלחמות על ידי שאיפה להכרעה מהירה באמצעות העברת המלחמה לשטחו של האויב, ותמרון מהיר לעומק שטחו. פעם אחר פעם מסיים צה"ל את המבצעים הללו בתחושת החמצה, ופעם אחר פעם פונה מחדש לחזק את המודיעין ואת האש כדי לנסות לשפר את ביצועיהם בעימות הבא. התמרון היבשתי הפך מהגורם המכריע לגורם שמשתמשים בו בהססנות ובמשורה, אם בכלל, בדרך כלל בשלבים מאוחרים יחסית, ולמשימות מצומצמות בהיקפן. המעגל פועל כך שככל שמנמיכים את הציפיות מהכוחות המתמרנים, כך יורד גם כושר הביצוע שלהם, ואולי יותר מכול הולכת ומתפוגגת הרוח שאפיינה את התמרון היבשתי – רוחם של הסוסים הדוהרים.

בפעם היחידה בשלושים השנים האחרונות שצה"ל פעל על פי תורת הביטחון של מדינת ישראל והעביר את המלחמה לשטחי הרשות הפלסטינית – במסגרת מבצע 'חומת מגן' שביצעו כוחות פיקוד המרכז²⁰ ו'מכסחת הדשא' שהופעלה אחריו בשורה ארוכה של מבצעים ופשיטות בלב הערים הפלסטיניות – הוא הצליח למגר את הטרור וליצור את התנאים להשגת מטרותיו האסטרטגיות.²¹

הנה כי כן, לא המלחמה היא זו ששינתה את טבעה אלא הייתה זו בחירתה – קרוב לוודאי שלא מדעת – של מערכת הביטחון. השאלה שצריכה להישאל כיום לפיכך אינה אם התמרון עדיין רלוונטי כיסוד מרכזי בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל, אלא איזה תמרון נדרש לצה"ל, ומהם הכישורים והיכולות הנדרשים לו כדי שיוכל להתמודד כהלכה עם האתגרים הביטחוניים העומדים לפתחנו.

המצביאים הגדולים הבינו באנשים – מה מניע אותם, מה מפחיד אותם, מה שובר אותם ומה גורם להם להתעלות מעל ליכולותיהם. אלה היו ונתרו היסודות שמהם עשויה המלחמה. ככל שעולים מהרמה הטקטית, המושפעת משינויים של הסביבה והטכנולוגיה, לרמה האופרטיבית והאסטרטגית המושפעת בעיקר מתודעתם של בני אנוש, הופכת אומנות המלחמה לדומיננטית הרבה יותר. שם באה לידי ביטוי הגאונות, שם גם מצויה עליונותה של המצביאות, היודעת להפוך תובנות עמוקות לתבניות מלחמתיות מנצחות. אלכסנדר הגדול היה גאון שהבין היטב את אומנות המלחמה.

למרות הזמן שחלף, הטכנולוגיה המתקדמת והשינויים והתהפוכות שהתרחשו באופי המערכות מאז ימי אלכסנדר הגדול ועד עתה, הרי בסיכומו של דבר, אותם עקרונות שהנחו אותו ושחייבו ללמוד את המלחמה כמקצוע, לפעול באופן תחבולני, להכיר בחשיבותו של השטח, לדעת להפיק ממנו את המרב והצורך לבוא במגע ישיר עם האויב – כל אלה נותרו רלוונטיים כפי שהיו בימיו. אכן, נראה שגם אילו ניצב אלכסנדר הגדול מול אתגרי שדה הקרב הנוכחי, מצויד בעקרונות עתיקי יומין ובגאונותו הצבאית, היה נדרש לו פרק זמן ללימוד המאפיינים הייחודיים של שדה הקרב המודרני, אבל קרוב לוודאי שהוא לא היה מתבלבל.

הערות

- 1 Thomas E. Ricks, *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq*, New York: Penguin Books, 2006, pp. 317.
- 2 השימוש במונח דוקטרינה במאמר מבטא את משמעותו הרחבה של המושג בפרשנות המקובלת בבריטניה כ"מכלול הידע הצבאי והמחשבה הצבאית (בעיקר מחקר הניסיון הצבאי וניתוחו) שהתקבלו על ידי הדרג הצבאי כמתאימים לזמן מסוים. עם מכלול זה נמנים עניינים אלו: טבעם של העימותים בהווה ובעתיד, הכנת הכוח לעימותים ושיטות הלחימה שינקטו כדי להשיג הצלחה (המילון למונחי צה"ל, 1998).
- 3 אנדרו רוברטס, **סערת המלחמה**, אור יהודה: דביר, 2011, עמ' 95–109.
- 4 אהרון חליוה, "עוד מאותו הדבר", **בין הקטבים**, גיליון 9, דצמבר 2016, עמ' 17.
- 5 עמרים אזוב, **צליחה**, אור יהודה: דביר, 2011, עמ' 276.
- 6 איתן שמיר, **פיקוד משימה**, בן-שמן: מודן והוצאת מערכות, 2014, עמ' 157–159.
- 7 משה תמיר, "דילמות בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסייה", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 4, גיליון 2, אוגוסט 2012.
- 8 גבי סיבוני, "תפיסת הלחימה הצבאית בטרור: בין מגע ישיר ללחימה מנגד", **עדכון אסטרטגי**, כרך 9, גיליון 1, מארס 2006.
- 9 שם.
- 10 המייצג הנאמן ביותר לעניין זה הוא שחיקת מוכנותן של יחידות המילואים, שאימוניהן רודדו באופן משמעותי ומצב הציוד שלהן בימ"חים היה בכי רע. ליחידות אלו, שהיוו את ליבת כוח המחץ של צה"ל ונועדו להכריע את האויב, נועד תפקיד מינורי הן במבצעים השוטפים והן בתוכניות המלחמה.
- 11 יצחק בן-ישראל, **תפיסת הביטחון של ישראל**, בן-שמן: מודן, 2013, עמ' 27–34.
- 12 בנושא זה ראו סקירה על אתגריה הביטחוניים של ישראל, שכתב והציג לממשלה דוד בן-גוריון בשנת 1953. סקירה זו פורסמה כמאמר לציבור הרחב כעבור מספר שנים: דוד בן-גוריון, "צבא ומדינה", **מערכות**, גיליון 279–280, יוני 1981, עמ' 2–11.
- 13 דוד בן-גוריון, **יחוד ויעוד**, מהדורה שלישית בעריכת גרשון ריבלין, משרד הביטחון, 1980, עמ' 166–167.
- 14 גרשון הכהן, **מה לאומי בביטחון הלאומי?** בן-שמן: מודן, 2014, עמ' 90.
- 15 גישת השחיקה מבוססת על הרעיון של מיטוט האויב באמצעות שחיקת יכולותיו. גישה זו שמה דגש על ההיבטים הפיזיקליים של העוצמה הצבאית ומניחה כי ההישג המצרפי של הפגיעה המתמשכת באויב תוביל, בנקודה מסוימת, לשבירתו.
- 16 ג'ון קיגן, **מסכת הפיקוד**, תל אביב: דביר, 1993, עמ' 11–20.
- 17 **אסטרטגיית צה"ל**, לשכת הרמטכ"ל, 13 באוגוסט 2015.
- 18 עפר שלח, **האומץ לנצח**, תל-אביב: ידיעות ספרים, 2015, עמ' 183–185.
- 19 עמוס הראל ואבי יששכרוף, **קורי עכביש**, תל-אביב: ידיעות ספרים, 2008, עמ' 76–85.
- 20 עמוס הראל ואבי יששכרוף, **המלחמה השביעית**, תל-אביב: ידיעות ספרים, 2004, עמ' 235–269.
- 21 עפר שלח ורביב דרוקר, **בומרנג**, ירושלים: כתר, 2005, עמ' 348.